

Dezinformare și știri false (fake news) versus dispute interpretative în ceea ce privește istoria și conflictele memoriei

Dr. Łukasz Kamiński

Datorită răspândirii internetului, în special a social media, numeroase fenomene cunoscute de secole au dobândit o nouă dimensiune. Acest lucru e adevărat și în ceea ce privește dezinformarea și diseminarea știrilor false (fake news). Trebuie să ne amintim, însă, că disputele cu privire la trecut sunt naturale și nu trebuie să fie puse automat în legătură cu folosirea unor tehnici de manipulare de acest tip.

Deși nimeni nu le-a numit dezinformare și fake news până de curând, aceste procedee se folosesc în politică de secole bune. În lupta pentru putere era obișnuită împrăștierea de zvonuri cu intenția discreditării competitorilor; pe timp de război, informațiile false erau folosite pentru a dezorienta dușmanul sau pentru a provoca un conflict în beneficiul creatorilor acestora. Cu timpul, au început să fie produse documente false pentru a da credibilitate informațiilor împrăștiate. Acest fenomen a devenit unul obișnuit în secolul XX, iar astăzi – datorită internetului și social media – ne poate afecta pe fiecare dintre noi. Oricine poate cădea în plasa informațiilor false generate de anumite țări, de serviciile lor speciale, de grupuri politice sau chiar de persoane fizice.

Deși afectează cel mai adesea sfera politică, dezinformarea a început să influențeze tot mai mult dezbaterile cu privire la istorie și memoria colectivă, întrucât aceasta este o zonă extraordinar de sensibilă, care formează identitatea comunităților și națiunilor. Mai mult, discuțiile și disputele cu privire la istorie sunt nu doar inevitabile, dar și profitabile, fapt care complică și mai mult situația. Dar haideți să începem prin a defini noțiunile cheie.

Severan Tondo [accesat la 12 martie 2021]. Disponibil pe Wikipedia, enciclopedia liberă:
https://pl.wikipedia.org/wiki/Sewerowie#/media/Plik:Portrait_of_family_of_Septimius_Severus_-_Altes_Museum_-_Berlin_-_Germany_2017.jpg

← Exemplu de *damnatio memoriae* (în latină: condamnarea memoriei), pictură pe un panou datând din c. 199 e.n. și care înfățișează familia Severilor din Roma antică. Cei doi fii ai familiei, Geta și Caracalla, au condus Imperiul împreună, ca împărați. Dar Geta a fost asasinat de Caracalla, care a ordonat apoi ștergerea din memoria istorică a fratelui său, a cărui figură se poate vedea în partea stângă a imaginii (Altes Museum, Berlin).

Ce sunt dezinformarea și știrile false (fake news)?

Dezinformarea este efortul conștient de a transmite informații false sau manipulate receptorilor mesajului, pentru a-i induce în eroare și a le provoca reacțiile dorite.

Astfel de reacții includ realizarea (sau abandonarea) unor activități, perpetuarea dezinformării prin transmiterea informației mai departe, schimbarea unui anumit comportament sau chiar schimbarea viziunii unei persoane (a convingerilor politice sau religioase, a sistemului de valori). În situații extraordinare, dezinformarea poate avea drept țintă o persoană deosebit de importantă (de pildă un șef de stat), mai degrabă decât un grup de persoane. Dezinformarea acționează prin diseminarea informațiilor în moduri diferite: în formă scrisă, în format video sau audio, dar și ca zvon transmis din gură-n gură. Pentru a-și mări raza de acțiune, se face apel la mass media (presă, posturi de radio și televiziune), la persoane celebre și respectate, publicații (cărți, broșuri, pliante) și, cel mai frecvent la ora actuală, la mediul de comunicare cu o arie de răspândire globală: internetul.

Știrile false (fake news) sunt pur și simplu informații neadevărate, elaborate intenționat și care nu conțin greșeli (sau, de pildă, satira și glumițele răutăcioase atât de populare în lumea digitală contem-porană).

Nu au întotdeauna de-a face cu dezinformarea, uneori scopul lor fiind ceva mult mai prozaic, cum ar fi creșterea vânzărilor unui ziar sau a "clickabilității" textelor publicate pe un portal web (care se traduce în venituri mai mari din publicitate). Din păcate, însuși conceptul de "știri false" devine un element integral al dezinformării atunci când este pus ca etichetă unor informații adevărate, subminându-le astfel credibilitatea. Știrile false pot avea forma unui text, a unei fotografii, a unei înregistrări modificate sau a unui document modificat, apărând recent chiar sub forma înregistrării fictive a unei persoane reale create de inteligența artificială (cunoscută sub numele de "deepfake").

Manipularea

Dar pentru a propaga dezinformarea nu se folosesc întotdeauna știrile false. Uneori sunt mai eficiente alte metode de manipulare. Timp de mulți ani, în special în sistemele dictatoriale și totalitare, cenzura a fost un mijloc important de a induce societățile în eroare. Ascunderea unor informații importante despre lumea din jur a amăgit oamenii, făcându-i să se comporte în modurile dorite de autorități. Astăzi, cenzura e mult mai greu de pus în operă, dată fiind marea accesibilitate a internetului, deși încă este aplicată în unele state, cum ar fi China. Această țară nu numai că are o veritabilă armată de cenzoari ai internetului estimată la aproximativ 300.000 de persoane, dar poate conta, din nefericire, și pe cooperarea celor mai mari companii IT. În consecință, accesul la numeroase pagini web este blocat și motoarele de căutare nu acceptă o mulțime de cuvinte asociate cu orice fel de opoziție față de autoritățile comuniste.

Photograf: Antoni Zakrzewski

↑ Exemplu de *damnatio memoriae* (în latină: condamnarea memoriei) demonstrând faptul că anumite persoane au trebuit excluse din relațiile oficiale. *Delegația georgiană primită de Stalin, la Kremlin (1936)* este expusă și astăzi pe simezele Muzeului Iosif Stalin din Gori, Georgia. Ca urmare a mării epurări a lui Stalin, două persoane au fost înlăturate din acest tablou: una chiar în spatele lui Stalin (probabil Nikolai Ejov) a fost acoperită cu vopsea neagră și cealaltă, probabil Lavrenti Beria, a fost acoperită cu alb într-un mod mult mai puțin reușit (extrema dreaptă a tabloului).

Una dintre cele mai eficiente metode de manipulare este folosirea de informații, documente, fotografii, filme și declarații aparținând unor persoane ușor de recunoscut.

Manipularea poate consta din neprezentarea contextului în care a fost emis un mesaj – adică a circumstanțelor în care au fost făcute anumite declarații sau o fotografie, în care a fost creat un document, etc. Astfel, documentului sau mesajului i se poate aloca o semnificație cu totul diferită de cea reală. O altă tehnică de manipulare presupune folosirea unor fragmente de documente, interviuri, înregistrări sau fotografii pentru a da mai multă substanță punctului de vedere care se dorește susținut. În acest mod se pot atribui vorbele rostite de o persoană altei persoane, atâta timp cât au fost citate direct (citarea nu înseamnă acceptarea respectivei declarații, la urma urmei). În social media, această a doua tehnică este și mai eficientă grație abilității de a distribui mai departe postări pe Facebook sau tweet-uri pe Twitter, al căror conținut e atribuit persoanei care le-a transmis.

Dispute cu privire la trecut

Istoria, această disciplină academică ce se ocupă cu studierea trecutului, nu poate funcționa separat de discuții și dezbateri. Chiar și primul istoric pe care-l cunoaștem, Herodot, a argumentat împotriva unor lucruri despre trecut pe care foarte mulți oameni le credeau pe vremea lui. Dezbaterile între istorici au loc de obicei în cadrul unor conferințe și în reviste sau publicații academice, deși câteodată disputele lor aprinse ajung cumva și în media, atrăgând atenția unui public mai larg. În ultima vreme, tot mai mulți istorici au început să folosească social media ca o platformă pe care să-și dezvolte disputele înflăcărâte, ceea ce nu are întotdeauna un efect pozitiv asupra calității lor. Și totuși, în general, **discuțiile între oamenii de știință se bazează pe rezultatele unor cercetări, pe izvoare istorice, fapte dovedite, etc.** Disputele se învârt în jurul interpretării surselor și a importanței lor pentru ceea ce știm despre trecut; semnificația și interpretarea evenimentelor și proceselor istorice; rolul jucat de anumite persoane sau grupuri; originea și consecințele anumitor evenimente. Manipularea nu prea se folosește în acest tip de discurs și încercările de a propaga informații false sunt scoase la iveală foarte rapid.

Lucrurile stau însă diferit atunci când este vorba despre conflicte privind memoria, care divizează societățile și creează tensiuni între popoare. Dacă istoria, prin toate instrumentele pe care le are la dispoziție, dorește să caute adevărul cu privire la trecut, memoria este o imagine a trecutului formată în special de către poveștile din familie, literatură și filme, școală, muzee și, în ultimele câteva zeci de ani, jocurile pe calculator. Rezultatele muncii unui istoric au, de cele mai multe ori, doar un impact indirect asupra memoriei. Același eveniment este adesea rememorat diferit de grupuri diferite ale societății sau reprezentând națiuni diferite. Acest lucru este cât se poate de natural, dar uneori poate fi periculos. Diferențele sunt mai puternice dacă trecutul poartă povara violenței – război, război civil, ocupație străină, dictatură sau represiune în masă. În cazul unor diferențe deosebit de puternice atunci când e vorba despre găsirea unei viziuni comune asupra trecutului, se folosește termenul "conflictele memoriei". În general, aceste conflicte ale memoriei se referă la trecutul relativ recent, mai ales la evenimentele dramatice ale secolului XX. Unele au însă rădăcini mult mai adânci – în Statele Unite părerile sunt și acum împărțite cu privire

la Războiul Civil (1861–65), iar grecii și macedonenii, de pildă, au de mulți ani discuții în contradictoriu deosebit de înflăcărâte cu privire la moștenirea lui Alexandru cel Mare (356–323 î.e.n). Aceste dispute pot duce la demonstrații de stradă și au cauzat ciocniri violente și revolte.

În mod absolut regretabil, în cazul unor conflicte ale memoriei, parțial și datorită emoțiilor puternice care le însoțesc, se recurge foarte des la dezinformare, la manipulare și la știri false (fake news).

Hietanen, Leena. 26 aprilie 2007 [accesat la 12 martie 2021]. Disponibil pe Wikipedia, enciclopedia liberă: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tallinn_Bronze_Soldier_-_Protests_-_26_April_2007_night_-_027.jpg

↑ Revolte după înlăturarea monumentului închinat eliberatorilor orașului Tallinn, așa-numitul *Soldat de Bronz* comemorând victoria Armatei Roșii și "eliberarea" Estoniei în 1944. Ca urmare a revoltelor și a ciocnirilor între protestatari (cei mai mulți aparținând minorității ruse) și poliție, o persoană și-a pierdut viața. Tallinn, Estonia, aprilie 2007.

Conflictele memoriei sunt dificil de eliminat, întrucât, nu arareori, sunt alimentate și diseminate de grupuri organizate sau chiar de structuri de stat. Mai mult, și istoricii încalcă uneori regulile profesiei lor susținând viziunile privind trecutul îmbrățișate de

grupurile sau comunitățile de care se simt legați, în loc să continue căutarea adevărului obiectiv.

Dezinformarea este un fenomen periculos, dar există metode prin care poate fi contracarată. Pachetul nostru educațional vă ajută să descoperiți cum puteți face diferența între adevărul în ceea ce privește trecutul și informațiile istorice false, și cum să evitați să fiți manipulați.

Traducerea: Ioana Diaconu

Redactare: Ana-Maria Cătănuș